

WSTĘP

Jan Paweł II, zwany „człowiekiem kultury”, jest postacią, która nie przestaje być źródłem inspiracji dla przedstawicieli różnych dyscyplin. Jego wypowiedzi, literackie i nieliterackie, prywatne i oficjalne, przemawiają do odbiorcy siłą wyrazu, głębią myśli filozoficznej, a także pięknem słowa artystycznego, budzą więc zainteresowanie nie tylko teologów.

Autorzy artykułów opublikowanych w niniejszej książce chcą przyczynić się do pełniejszego poznania dziedzictwa, jakie zostawił nam Karol Wojtyła – Jan Paweł II. Podejmują zagadnienia związane z różnymi dyscyplinami naukowymi: literaturoznawcze, językoznawcze, pedagogiczne, teologiczne, filozoficzne, etyczne, medyczne. W tym wielogłosie przedstawiają swoje postrzeganie problematyki, którą łączy wspólny tytuł: *Kultura nie tylko literacka. W kręgu myśli Karola Wojtyły – Jana Pawła II*.

Książkę otwierają cztery artykuły ukazujące, w jaki sposób Papież i Jego wypowiedzi istnieją w świecie kultury.

O obecności Biskupa Rzymu w cyberprzestrzeni pisze Ewa Krawiecka, podejmując temat: *Jan Paweł II w świecie memów – raczej niekulturalnie. Przyczynek do dyskusji nad memetyczną i hermeneutyczną wizją kultury*. W tym nowatorskim studium odnaleźć możemy koncepcję humanizmu komunikacyjnego jako przeciwwagę do niebezpiecznych tendencji w kulturze, które prowadzą do dehumanizacji życia.

Swoją wizję współczesnej humanistyki dzieli się Dorota Heck w rozprawie *Papież polonistów. Kilka uwag o antropologii literackiej, praktycznej retoryce i filologii polskiej w perspektywie myśli Jana Pawła II*. Autorka, odwołując się do tekstów Jana Pawła II, prezentuje Go jako znawcę polskiej literatury i miłośnika języka polskiego. Podkreśla również, idąc za myślą Papieża-patrioty, że w dobie powszechnej globalizacji Polacy tylko wówczas zdołają ocalić swoją tożsamość narodową, gdy będą znać kulturę polską, a zwłaszcza historię i literaturę.

Książd Stefan Radziszewski w artykule *Cóż po papieżu w czasie marnym? Ojciec Jan Góra i jego fascynacja świętością Jana Pawła II [...]* pokazuje, w jaki sposób Papież inspirował duszpasterzy do twórczego uczestnictwa w kulturze, podając przykład

zaangażowania o. Jana Góry, dominikanina, który stworzył fenomen Lednicy. Jego wkład w rozwój dzieł kultury chrześcijańskiej oraz sposób prowadzenia spotkań z młodzieżą pozwalają na to, by nazwać go kreatywnym kontynuatorem dzieła Jana Pawła II.

O kulturze edytorskiej, w odniesieniu do dzieł literackich Papieża na przykładzie jednego utworu, pisze Anna Kozłowska w artykule *Ku „jedności natchnień i znaczeń”. Nad rękopisem „Wigilii wielkanocnej 1966” Karola Wojtyły*. Autorka dokonała analizy rękopisu przechowywanego w Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, która pozwala zgłębić tajemnice procesu twórczego Karola Wojtyły. Skupiła się także na zagadnieniach praktycznych dotyczących tekstologii i edytorstwa, wykazując istnienie błędów w dotychczasowych wydaniach Jego utworów literackich.

Ważnym zagadnieniem, któremu grono badaczy twórczości Jana Pawła II poświęciło swoje rozprawy, jest kultura literacka Papieża. Można rozumieć ją jako Jego ogólną bardzo dobrą znajomość utworów literackich, która uwzględnia ich podłoże historyczno-społeczno-ideowe, ze szczególnym zwróceniem uwagi na dzieła polskiego romantyzmu. Kultura literacka Biskupa Rzymu świadczy o tym, że traktuje On literaturę jako dar ludzkiego ducha, świadectwo myśli i wyobraźni, które zachęcają do podejmowania refleksji nad ich treścią, czerpania z nich inspiracji do świadomego i twórczego wyrażania siebie w ramach afirmowanej tradycji literackiej.

Mirosławie Ołdakowskiej-Kuflowej w rozprawie *O rewolucji, poezji i życiowych decyzjach Karola Wojtyły* udało się ukazać Karola Wojtyłę jako pisarza, którego osobowość twórcza ukształtowana została dzięki obcowaniu z arcydziełami literatury pięknej odznaczającymi się kunsztem literackim. W tym artykule wyeksponowana została twórczość młodzieńcza przyszłego Papieża, świadcząca o Jego umiejętności swobodnego wypowiedzenia myśli w pięknej szacie formalnej/artystycznej. Autorka wskazała również na efekt zderzenia młodego poety z ideą państwa komunistycznego, która to okoliczność zmotywowała Go do skonfrontowania chrześcijańskiej postawy brata Alberta Chmielowskiego, bliskiego Mu dzięki współprzeżywaniu misterium powołania do duchownej służby Bożej, z ideami rewolucyjnymi, zwłaszcza nurtu marksistowskiego. Inne rozbieżności między wartościami chrześcijańskimi a komunistycznymi w interesujący sposób wydobyte zostały przez badaczkę podczas studium dwóch późniejszych utworów Jana Pawła II: *Kamieniołom* i *Wigilia wielkanocna 1966*.

Działalność artystyczna Papieża, ściśle związana ze sztuką aktorską, która polegała na dogłębnym przeżyciu problematyki utworów literackich, a następnie zinterpretowaniu ich na scenie, wpłynęła na styl jego dramatopisarstwa. Autorka artykułu *Dwie wersje dramatu „Brat naszego Boga” Karola Wojtyły – dwa sposoby prezentacji przeżyć wewnętrznych głównego bohatera*, Emanuela Bednarczyk-Stefaniak, zwróciła uwagę,

na przykładzie tego dzieła, na płynne przejście Karola Wojtyły od wizji dramatu jako teatru słowa do wizji „dramatu wnętrza”. W tym pierwszym główną rolę odgrywa problem, a wypowiedzi bohatera służą do jego wyeksponowania. „Dramat wnętrza” natomiast wskazuje na psychikę konkretnej osoby ludzkiej jako na właściwą scenę dramatycznych wydarzeń. Artykuł pozwala także przyjrzeć się procesowi tworzenia autora *Brata naszego Boga*, który zakłada uruchomienie najgłębszych pokładów własnego człowieczeństwa w celu wyrażenia w dramacie misterium powołania do służby Bożej. Zaprezentowany został również w tym szkicu problem przewyciężenia w sobie przekonania o konieczności rozwoju talentu artystycznego oraz problem pokonania lęku przed zrealizowaniem odkrywanej o sobie prawdy.

Bycie „człowiekiem kultury” w przypadku Jana Pawła II oznacza także Jego wpływ na innych artystów pióra dzięki charyzmatowi budzenia zachwyty nad istnieniem Boga w świecie i pięknem dzieła stworzenia. Taki stan rzeczy umożliwia literaturoznawcom przeprowadzanie badań naukowych i tworzenie rozpraw o charakterze porównawczym. Ciekawą propozycją tego rodzaju, zawartą w niniejszym tomie, jest tekst Katarzyny Krysińskiej – *Cisza i światło jako środki wyrażania „sacrum” (na przykładzie „Pieśni o Bogu ukrytym” Karola Wojtyły i tomiku „Postać w bieli” Czesława Sobkowiaka)*. Autorka wykazuje ambicje idące w kierunku ukazania podobieństw i różnic w sposobie przypisywania religijnych znaczeń przez Karola Wojtyłę i Czesława Sobkowiaka takim elementom rzeczywistości i sztuki, jak cisza i światło oraz w sposobie posługiwania się nimi podczas wyrażania *sacrum*.

Kolejny artykuł został oparty na ciekawym pomysł, jakim jest niewątpliwie porównywanie ze sobą wybranych utworów autorów reprezentujących w ogólnym odbiorze odmienne nurty literackie i różne stanowiska światopoglądowe. Prace badawcze nad wybranymi dziełami wymagają przyjęcia wspólnego dla ich interpretacji punktu odniesienia (określona perspektywa badawcza), pozwalającego snuć śmiało refleksje i wyciągać zaskakujące wnioski. Przykładem takiego typu studium jest referat Rafała Brassego „*Pieśń o Bogu ukrytym*” Karola Wojtyły i „*Po raz pierwszy modlitwa*” Tadeusza Gajcego w świetle Bachelardowskiej poetyki żywiołów (próba interpretacji porównawczej).

Jan Paweł II, który rozczytywał się w literaturze polskich wieszczów, często nawiązuje w swoim nauczaniu do utworów Adama Mickiewicza – o czym przekonuje Monika Kulesza, autorka artykułu *Jan Paweł II jako romantyk. Uwagi na marginesie papieskich odwołań do dzieł Adama Mickiewicza*. Badaczka udowadnia, że Papież przywołuje stosunkowo niewiele, tylko osiem dzieł poety: *Boże Narodzenie*, *Dziady*, *Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego*, *Odę do młodości*, *Romantyczność*, *Rozmowę wieczorną*, *Pana Tadeusza*, *Skład zasad*. Okazuje się, że ten, który od młodości czuł się wychowankiem romantyków, teraz jako Biskup Rzymu przemawia ich językiem.

Z przedstawionych analiz wynika też, jakim celem służy Papieżowi piękno artystycznego słowa, które wykorzystuje w swoim nauczaniu.

Papież oddziałuje na innych swą osobowością twórczą, ale jednocześnie jest przedmiotem studiów literackich, krytyki literackiej, społecznej i światopoglądowej. Powodów do powstawania krytycznych i satyrycznych tekstów, których głównym bohaterem jest Jan Paweł II, można w związku z tym wymienić wiele. Elżbieta Gazdecka i Dorota Kulczycka zainteresowały się zróżnicowanym pod względem rodzaju i gatunkowości materiałem o tematyce papieskiej, dotyczącym wizyty Jana Pawła II w Irlandii w październiku 1979 roku, wykazującym dystans albo krytycyzm irlandzkich pisarzy, reporterów i innych specjalistów do Jego osoby i nauczania. Referat *Wizyta w Irlandii. Między prawdą historyczną a fikcją literacką* jest również przykładem zrecnie przeprowadzonego studium konfrontującego myśl Papieża z mentalnością Irlandczyków.

Jana Pawła II przedstawiano także jako postać znaną i cenioną na świecie w tekstach popularyzujących Jego osobę, należących do tzw. kultury popularnej. Na temat jednej z takich publikacji poświęconych świadectwu Jego świętości – przynajmniej w zamyśle autorów – wypowiedziała się w interesujący sposób Barbara Klimek w artykule *Biograficzna książka albumowa „Jan Paweł II. Dowody świętości” jako tekst kultury popularyzujący postać papieża*. Warto zapoznać się z jego treścią, by przyjrzeć się bliżej technice budowania wizerunku autorytetów duchowych przez wydawców reprezentujących ten rodzaj kultury.

Kilku autorów, prezentując myśl filozoficzną Papieża, zwróciło uwagę na akcenty personalistyczne widoczne w Jego wypowiedziach. Jolanta Szarlej, autorka rozprawy *Biblijne podstawy personalizmu Karola Wojtyły*, odwołuje się do filozoficznych prac Karola Wojtyły oraz do tekstów hebrajskich przedstawiających biblijny obraz człowieka – osoby. Przyjęty przez nią sposób badania myśli personalistycznej wyraża swoiste *novum*, dotąd bowiem zwracano uwagę na związki personalizmu z tradycją filozoficzną i myślą współczesną: egzystencjalizmem, fenomenologią i neotomizmem. Autorka wykazuje, że papieskie rozumienie osoby ludzkiej jest zakorzenione w myśli biblijnej.

Do personalistycznej myśli Papieża nawiązuje także Anastazja Seul w artykule *Antropologiczno-kulturowy wymiar sportu w nauczaniu Jana Pawła II*. Autorka rozpoczyna swą wypowiedź od refleksji na temat personalistycznej koncepcji człowieka Karola Wojtyły, a następnie uzasadnia, że w nauczaniu papieskim zaangażowanie sportowe jest traktowane jako zaangażowanie osób. Autorka zwraca też uwagę na szanse (rozwój osoby ludzkiej) oraz zagrożenia (degradacja osoby ludzkiej), jakie stoją przed miłośnikami sportu.

Interesujące spojrzenie na model wychowania, zaproponowany przez Biskupa Rzymu, można odnaleźć wypowiedzi Ewy Kobyłeckiej *Uniwersalny charakter myśli Jana Pawła II o człowieku i wychowaniu*. Autorka zestawiała myśl Papieża z ogólnymi wyznacznikami pedagogiki personalistycznej widzianej jako element, a zarazem dobro kultury. Przypomniła papieską ideę wychowania, które ukierunkowane jest nie tyle na przekaz merytorycznej wiedzy na temat zachowania, norm moralnych, opieki prawnej i medycznej, ile na obdarowywanie wychowanka swoim człowieczeństwem i, co ważne, na uzdolnienie go do wzajemności, czyli ofiarowywania siebie innym i brania udziału w budowie cywilizacji miłości. Ważna i godna zapoznania się bliżej jest – również przypomniana przez autorkę tekstu – kwestia postrzegania kultury przez Jana Pawła II. Myślał o niej jako o dobru zrodzonym dzięki współpracy różnych ludzi, którzy są zarówno podmiotami wyrażającymi się w niej w niepowtarzalny sposób, jak i podmiotami podlegającymi procesowi wychowania, kształcenia.

Ujęcie personalistyczne widoczne jest także w artykule *Myśl Jana Pawła II jako odpowiedź na pytania filozoficzne medycyny*. Jego autor, Paweł Jaranowski, przedstawia spojrzenie Papieża na ważne problemy etyczne, z którymi spotyka się medycyna. Podejmuje takie zagadnienia, jak na przykład: normatywność życia ludzkiego, kryteria człowieczeństwa, eksperymenty medyczne z udziałem ludzi, transplantologia. We wszystkich tych problemach – jak uzasadnia autor – Biskup Rzymu zwraca uwagę na niezbywalną godność pacjenta jako osoby ludzkiej bez względu na stan zdrowia czy etap życia – także prenatalnego. Podkreśla, że pacjent nigdy nie może być traktowany instrumentalnie.

Przybliżając nauczanie Jana Pawła II, nie można pominąć zagadnienia tak ważnego jak prezentowana przez niego kultura myślenia. W przekonujący sposób na temat jej istoty wypowiedziała się Monika Kaczor w artykule *Kultura myślenia Jana Pawła II (na podstawie czasopism społeczno-politycznych i społeczno-kulturalnych)*. *Ujęcie językoznawcze*. Podkreśliła, na co warto zwrócić uwagę, iż dla Papieża przemawiającego do współczesnego człowieka najważniejszym zadaniem było uwrażliwienie go na poznawanie prawdy o sobie i zwiększanie samoświadomości oraz pomoc w zdobywaniu umiejętności wchodzenia w autentyczne relacje z drugim człowiekiem i z Bogiem. Badaczka zauważyła, iż ten wewnętrzny imperatyw przekładał się u Jana Pawła II na naukę dialogu społecznego, zakładającego wzajemne wysłuchanie i porozumienie bez przemocy, umożliwiającego budowanie opartego na solidarności i wzajemnej odpowiedzialności systemu społeczno-ekonomicznego, dialogu przywracającego pierwotne znaczenie takim pojęciom, jak ojczyzna czy jedność europejska. Mówiąc o tych polach semantycznych, Papież powracał do korzeni kultury śródziemnomorskiej, czerpiącej ideę dialogu, wzajemności, koncepcję osoby ludzkiej i etykę z judeochrześcijaństwa.

Można w ramach nauczania papieskiego wyodrębnić wątek związany z kulturą małżeństwa i rodzicielstwa. Małżeństwo postrzegane jest przez Jana Pawła II jako komuniam osób: mężczyzny i kobiety. Jego motywacją, a jednocześnie siłą umożliwiającą wytrwanie w wierności, jest wzajemne obdarowywanie sobą, pragnienie szczęścia drugiej osoby i widzenie jej wartości w świetle aktu stwórczego. Taki obraz relacji małżeńskiej wyraziście zaprezentowany został, oprócz tekstu poetyckiego *Tryptyk rzymski*, w dramacie – medytacji *Przed sklepem jubilera*. Ciekawe refleksje dotyczące budowania wspólnoty osób w małżeństwie przeprowadzone na kanwie utworu dramatycznego można odnaleźć w pracy Anny Naplochy *Obrazy miłości – funkcjonowanie pojęć „eros”, „agape”, „philia” i ich wpływ na postrzeganie miłości w wybranej twórczości Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, ukazującej dodatkowo ciągłość nauczania papieskiego poprzez rozpatrywanie treści dramatu w ścisłym związku z dziełem filozoficznym *Miłość i odpowiedzialność*.

Rodzicielstwo widziane jest przez Jana Pawła II w kontekście „płodności” Trójcy Świętej jako znak otwarcia na dar życia, który złożony został w miłości oblubieńczej kobiety i mężczyzny stworzonych „na obraz i podobieństwo” Boga. Papież kładł duży nacisk na przekaz prawdy o akcie małżeńskim i godnych warunkach poczęcia i zrodzenia osoby ludzkiej. Tematowi temu poświęcił między innymi *List do rodzin „Gratissimam sane”*. Cenne myśli zawarte w tym dokumencie wydobyła Sylwia Zydek i opracowała je w rozprawie *List do rodzin „Gratissimam sane” Jana Pawła II – ciągle aktualne wezwanie*. Autorka uporządkowała je w twórczy sposób, podejmując refleksję teologiczno-biblijną i społeczno-kulturalną.

Izabela Rutkowska – jako językoznawczyni – podejmuje temat: *Pojęcie miłosierdzia w encyklice Jana Pawła II „Dives in misericordia”*. Autorka posługuje się metodą językowego obrazu świata oraz kognitywnym sposobem opisu zdań jako schematów zdarzeń. W ten sposób przedstawia papieski obraz Boga bogatego w miłosierdzie. Przekonuje, że miłosierdzie jest najdoskonalszym rodzajem miłości i najdoskonalszym sposobem jej okazywania. Przeprowadzone analizy językoznawcze pośrednio ukazują Biskupa Rzymu jako filologa o zamiłowaniach lingwistycznych.

Zamieszczony jako ostatni artykuł niniejszej książki *„Jasność boli głębiej” – o kulturze miłosierdzia według Karola Wojtyły i Józefa Tischnera na podstawie wybranych tekstów* również dotyczy tematyki miłosierdzia. Jego autor, Dariusz Konrad Sikorski, przedstawił swój komentarz do *Brata naszego Boga*. Zagadnienie miłosierdzia, jakie wiąże się z postacią Alberta Chmielowskiego, umieścił jednak w perspektywie filozoficznej. Licznym odwołaniami do współczesnej filozofii europejskiej towarzyszą refleksje na temat artystycznych wartości utworów Karola Wojtyły.

Życzymy owocnej lektury!